

УДК 159.923

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-0409.2020.1\(51\).225416](https://doi.org/10.18524/2707-0409.2020.1(51).225416)

Кононенко О. І.

доктор психологічних наук, професор, професор кафедри диференціальної і спеціальної психології,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
e-mail: o.kononenko@onu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-8676-7410

**СПЕЦИФІКА СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ
ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРФЕКЦІОЇЗМУ
ОСОБИСТОСТІ**

В статті проведено аналіз та описано специфіки сучасних психологічних методів дослідження перфекціонізму особистості. В статті доведено, що провідним критерієм створення концепції перфекціонізму є багатовимірність його психологічної структури, що дозволили створити диференціацію видів перфекціонізму. В статті наголошується, що дослідження проблеми перфекціонізму повинно проводитися з опорою на основні положення системного, структурно-функціонального, акмеологічного та інтегративно-диференціального підходів.

Ключові слова: перфекціонізм, особистість, прагнення до досконалості, організація дослідження, методи дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Проблема перфекціонізму стає предметом активного дослідження в зарубіжній психології з 60-х рр. ХХ ст. (М. Аддерхолт-Елліот, А. Бек, Р. Блатт, Д. Бернс, П. Гевітт, М. Голендер, К. Дабровські, М. Ентоні, І. Кларк, Б. Кларк, Б. Кокс, В. Мансел, А. Пахт, Т. Пієчовський, С. Петерс, В. Родел, Л. Сільверман, Р. Свінсон, Р. Слейни, Х. Стампф, Л. Терри-Шорт, Р. Фрост, Г. Флетт, Д. Хамачек, Р. Шафран та ін.).

Деяко пізніше феноменом перфекціонізму зацікавились російські (Д. Андрусенко, Н. Гаранян, І. Грачева, С. Еніколопов, Є. Ільїн, В. Парамонова, І. Хломов, А. Холмогорова, В. Циганкова, Т. Юдеева, В. Ясная та ін.) та вітчизняні (І. Гуляс,

Л. Данилевич, З. Карпенко, І. Матієшин, О. Лоза, К. Фоменко) психологи.

Як показав аналіз наукової літератури з досліджуваної проблематики, перфекціонізм — складний феномен, пов'язаний як з нормальним, так і з невротичним (неадаптивним) функціонуванням особистості. Подібна змістова неоднозначність пов'язана з тим, що саме по собі прагнення людини виконувати свої функціональні обов'язки на високому рівні, прагнути до успіху та досягати його у різних сферах свого життя не можна розцінювати як патологічне, оскільки добре виконана робота приносить почуття задоволення, підтримує позитивну самооцінку та самосприйняття.

Мета — висвітлення специфіки сучасних психологічних методів та організації дослідження перфекціонізму особистості.

Виклад основного матеріалу. Організація та проведення дослідження перфекціонізму як складного та неоднозначного для сучасної психологічної науки явища потребує ретельної теоретико-методичної та методологічної підготовки. В цьому процесі дослідження проводилося на основі положення системного, структурно-функціонального, акмеологічного та інтегративно-диференціального підходів.

Системний та структурно-функціональний підходи в організації та проведенні дослідження перфекціонізму виражаються в тому, що процес формування перфекціонізму необхідно досліджувати не ізольовано, а у щільній взаємодії із середовищем. Як наслідок, перфекціонізм виступає сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурно-функціональних компонентів особистості (П. К. Анохін [2], Б. Ф. Ломов [7], В. Д. Шадріков [9] та ін.). На думку авторів, елементи системного та структурно-функціонального підходів забезпечують дію механізмів переходу від системи, що стихійно склалася, до оптимальної, від реального до ідеального за допомогою моделювання, тобто ця система має цільовий, проєктований характер [6].

На перший план при цьому висувається задача зв'язків і стосунків між елементами, що становлять цю систему. Завдяки системному підходу здійснюються постановка цілей досліджен-

ня, вибір засобів їх реалізації, контроль за процедурою дослідження і корекція, аналіз результатів.

Інтеграційно-диференційований підхід в організації та проведення теоретико-емпіричного дослідження перфекціонізму проявляється у встановленні взаємозв'язків між різними методологічними концепціями, що дозволяють цілісно представити і побудувати простір моделі перфекціонізму. Диференційованість реалізується в правомірності існування одного (домінуючого) з методологічних компонентів обґрунтування і вирішення окремих завдань дослідження перфекціонізму особистості [64].

Інтеграційно-диференційований підхід дозволяє нам усвідомити та врахувати загальне і окреме в дослідженні перфекціонізму особистості: взаємовідношення раціонального і ірраціонального, системного і функціонального, інваріантного і варіативного, соціального й індивідуального в проектуванні і розробці психологічної моделі перфекціонізму. В інтеграційно-диференційованому підході домінують погоджені (несуперечливі) ідеї різних методологічних концепцій, що у своїй сукупності представляють наукову парадигму.

У формуванні сучасної моделі перфекціонізму особистості реалізація інтеграційного підходу проявляється в єдності, взаємозв'язку і домінуванні його різних компонентів, співвідношенні процесів інтеріоризації й екстеріоризації, індивідуалізації і соціалізації особистості у взаємодії із соціумом (Н. Г. Гаранян [4; 8], А. Б. Холмогорова [8]).

В акмеології процес розвитку передбачає: рух до оптимального вищого рівня; суб'єктний характер розвитку; здійснення розвитку через протиріччя, які дозволяються суб'єктом; прийняття індивідуального характеру розвитку на життєвому шляху; врахування співвідношення потенційного й актуального в розвитку особистості — спрямованість на виявлення її нереалізованих можливостей (А. О. Деркач [5]). Формування перфекціонізму особистості в контексті акмеологічного підходу представляється як активний і в той же час керований процес, джерелом якого виступають зовнішні і внутрішні протиріччя, при визначальній ролі останніх. Для побудови логіки наукового дослідження перфекціонізму важливою виступає

теза Б. Г. Ананьєва, що розвиток акме людини йде нерівномірно і успіх в одній області веде до перебудови в іншій області, що сприяє зміні буденного «Я» і ставлення до дійсності [1].

Перш за все дослідження полягало в аналізі вітчизняних та зарубіжних першоджерел з досліджуваної проблематики, окреслення місця проблеми перфекціонізму в сучасному науковому просторі та виявлення основних прогалин. Після цього розпочиналася робота над створенням авторської моделі перфекціонізму, що передбачало підбір різних категорій досліджуваних, обґрунтування, вибір методичного інструментарію. Другий етап вибору методів і методичного інструментарію передбачав також конкретизацію дослідницьких припущень щодо особливостей перфекціоністських настанов особистості.

Основне дослідницьке навантаження другого етапу полягало в укладенні узагальненої моделі процесу дослідження перфекціонізму із подальшим створенням авторського концептуального підходу. Розроблена модель відображала основну логіку процесу формування перфекціонізму та його індивідуальну своєрідність залежно від носія цих характеристик.

Узагальнена модель процесу дослідження перфекціонізму містила в собі такі категорії: суб'єкт активності, предиктори перфекціонізму, перфекціоністські настанови, спрямованість, форма прояву та тип перфекціонізму (див. рис. 1).

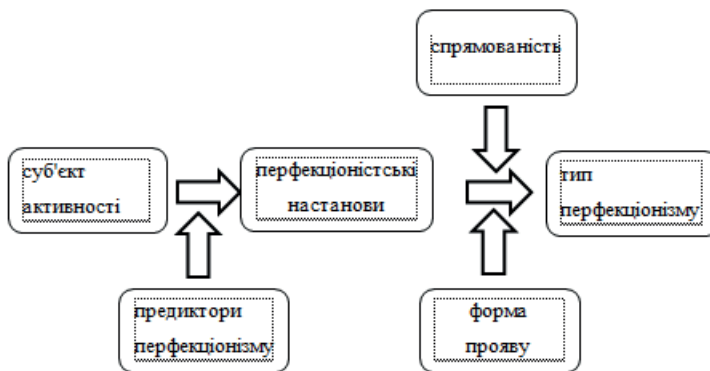

Рис. 1. Модель процесу дослідження перфекціонізму

Перша за значущістю категорія в даній моделі — суб'єкт активності, яка створює стійке підґрунтя подальшої типологізації перфекціонізму.

Пріоритетність та значущість категорії «суб'єкт активності» полягає в тому, що вона є полісемантичною та багатофункціональною:

– відображає «індивідуальне Я» людини (суб'єкт вважає, що активність мотивується його власними інтересами і потребами);

– відображає представленість у ньому іншої людини (інколи позитивну, у вигляді «внесків», іноді негативне, як певне вторгнення у свій внутрішній світ);

– є надіндивідуальною (одночасно не ототожнюється з кимось з інших людей та стосується кожного, виражає те, що має бути властиве усім людям).

Подібний триєдиний підхід дозволяє змістовно охарактеризувати суб'єкта активності з боку створення ним чогось нового, що складає особливий синтез надситуативної активності та персоналізації. Індивід, таким чином, досягає своєї представленості в інших людях своїми специфічно суб'єктними рисами, вважає себе відбитим суб'єктом (в подальшому це створило умови для виділення перфекціонізму, спрямованого не тільки на себе, але й на інших).

Предиктор розглядається нами як початкова характеристика індивіда, за якою можна з певною достовірністю передбачати інші його цільові характеристики (при створенні емпіричної моделі перфекціонізму ми використовуємо більш вузьке значення цієї наукової категорії — як незалежної перемінної, зміни в якій призводять до інверсії інших залежних перемінних).

Перфекціоністські настанови як цілісне диспозиційне утворення являють собою психологічний стан схильності суб'єкта до певної активності в певній ситуації (або взагалі глобально, якщо йдеться про ризик розвитку глобального, а не парціального перфекціонізму). Такий підхід дозволяє нам стверджувати, що «перфекціонізм» не є синонімом «перфекціоністської настанови», оскільки виражає ступінь внутрішньої готовності до реалізації прагнення до досконалості, іноді неусвідомлюваної.

Спрямованість як важлива складова пропонованої нами моделі процесу дослідження перфекціонізму, це, у першу чергу, складна, динамічна система мотивів (чого людина хоче, до чого прагне, певним чином розуміючи та сприймаючи світ, суспільство; чого вона уникає та ін.); по-друге, це ще й особистісна характеристика, що спрямовує та орієнтує життєвий шлях особистості у соціальному просторі й часі. Спрямованість багатокомпонентна структура: одні з компонентів є домінуючими, інші виконують другорядну роль. Домінуючі компоненти визначають основну лінію поведінки особистості.

Оскільки за формою прояву перфекціонізму нами були виділені позитивний, негативний та нейтральний перфекціонізм, особливого значення у пропонованій моделі набуває категорія форми, її розуміння у контексті нашого дослідження. Форму прояву ми розуміємо як упорядкованість, структурованість змісту (його внутрішній зв'язок, порядок), модель, все те, що суб'єкт вносить від себе до змісту пізнаваного.

Категорія форми при вивченні перфекціонізму є важливою та багатозначною, оскільки вона, не змінюючи сутності досліджуваної якості, додає їй певні зумовлені формою характеристики. Часто під формою розуміється спосіб зовнішнього вираження змісту, іноді при цьому зазначається, що форма до того ж має відносно стійку визначеність зв'язку компонентів змісту та їх взаємодії, сприяє внутрішній організації досліджуваного явища, розкриває спосіб зв'язку елементів всередині перфекціонізму як цілісної системи.

Тип перфекціонізму. Терміном «тип» ми користуємося в дослідженні неодноразово, тому ця складова частина моделі також потребує уточнення. Дуже важливо з'ясувати, що тип, типова характеристика об'єднує елементи за загальною для них ознакою в одну групу, але, водночас, саме типова характеристика відрізняє цю безліч від інших груп. Таким чином, тип — це подібність, спільність, те, що об'єднує одиниці в одне ціле і відрізняє їх від усіх інших.

Отже, узагальнена модель процесу дослідження перфекціонізму не тільки містила в собі важливі категорії: суб'єкт активності, предиктори перфекціонізму, перфекціоністські настано-

ви, спрямованість, форма прояву та тип перфекціонізму, але й потребувала конкретного методичного наповнення.

Тому при виборі методик враховувалися можливості й обмеження кожної методики за точністю і надійністю фіксації особливостей перфекціонізму особистості. При укладенні методичного комплексу перевага віддавалася методикам, які повно описані в інструкції щодо їхнього застосування: важливим критерієм для нас виступав ступінь розробленості методики, в інструкції повинні бути представлені розгорнені інтерпретації шкал, описана апробація методики, розкриті кількісні й якісні результати апробації, надані рекомендації щодо форми і змісту висновку та інша необхідна інформація.

Третій етап передбачав проведення констатувального експерименту з метою вивчення зв'язків різних рівнів моделі перфекціонізму, а також виявлення загального й особливого в змісті її компонентів.

При проведенні психодіагностичного обстеження нами застосовувалися уніфіковані вимоги за однаковим стандартом проведення й обробки результатів. Інструкції пред'являлися досліджуваним письмово, нікому не давалися персональні пояснення або індивідуальні коментарі; діагностичне обстеження здійснювалося в ідентичних умовах, приблизно в один і той же час (друга половина дня); під час проведення тестування чітко відстежувалися й усувалися чинники, які могли вплинути на психоемоційний стан досліджуваних, тощо. Такими діями з організації та проведення діагностичного дослідження перфекціонізму ми прагнули забезпечити вирівнювання ситуаційних чинників, здатних поставити одних досліджуваних у вигідніше положення в порівнянні з іншими, і нівелювати погрішність помилки вимірювання.

Організація та проведення емпіричного дослідження перфекціонізму особистості базується на таких основних принципах психологічного дослідження [3]:

– *принцип наукової обґрунтованості* методик передбачає, щоб методичний інструментарій, використовуваний в дослідженні, був валідним та надійним, тобто надавав результати, яким можна довіряти. Усі методики, використані в нашо-

му дослідженні, відповідають цим вимогам та повною мірою спрямовані на операціоналізацію поняття «перфекціонізм особистості». Причому методики, що входили до обраного нами методичного комплексу, характеризувалися валідністю не тільки внутрішньою, але й емпіричною. Обрані методики відповідали й ознакам зовнішньої валідності, яка майже співвідноситься з емпіричною з тією різницею, що йдеться про зв'язки між показниками методики і найбільш важливими зовнішніми ознаками, які відносяться до поведінки досліджуваного;

– *принцип ненанесення шкоди* припускає, що результати психодіагностики в жодному разі не можна використати на шкоду тій людині, яка піддається психодіагностиці. Якщо психодіагностика проводиться в цілях конкурсного відбору або при прийомі людини на роботу, то цей принцип застосовується разом з принципом відкритості результатів психодіагностики для досліджуваного, який вимагає інформації про те, що і як у нього тестуватиметься, які результати його обстеження, а також про того, ким і яким чином вони будуть використані для вирішення його долі;

– *принцип об'єктивності висновків* з результатів тестування вимагає, щоб вони були науково обґрунтованими, тобто витікали з результатів тестування, проведеного за допомогою валідних і надійних методик, а не визначалися і ніяк не залежали від суб'єктивних установок тих, хто проводить тестування або користується його підсумками;

– *принцип ефективності пропонованих рекомендацій* припускає, що вони обов'язково мають бути корисними для тієї людини, якій надаються. Не дозволяється, наприклад, пропонувати людині такі практичні рекомендації з результатів тестування, які для неї даремні або можуть привести до небажаних, непередбачуваних наслідків;

– *принцип комплексної діагностики* дозволяє поєднувати різні методичні прийоми при діагностиці однієї і тієї ж психічної властивості, а також передбачає поєднання методик, спрямованих на споріднені психічні властивості, для підвищення валідності результатів діагностики. Психолог забезпечує по-

трібний рівень надійності психологічного діагнозу, застосовуючи стандартизовані і нестандартизовані методики, а також метод незалежних оцінок.

Таким чином, організація та проведення дослідження проблеми перфекціонізму здійснювалися з опорою на основні положення системного, структурно-функціонального, акмеологічного та інтегративно-диференціального підходів та включали три основні етапи: перший полягав в аналізі вітчизняних та зарубіжних першоджерел з досліджуваної проблематики, окресленні місця проблеми перфекціонізму в сучасному науковому просторі та виявленні основних прогалин; на другому розпочиналася робота над створенням авторської моделі перфекціонізму, підбиралися різні категорії досліджуваних, обґрунтувався вибір методичного інструментарію; третій етап передбачав проведення констатувального експерименту з метою вивчення зв'язків різних рівнів моделі перфекціонізму, а також виявлення загального і особливого в змісті її компонентів.

Організація та проведення емпіричного дослідження перфекціонізму особистості базувалися на таких основних принципах психологічного дослідження: науковій обґрунтованості методик, ненанесення шкоди, об'єктивності висновків з результатів тестування, ефективності пропонованих рекомендацій та принципі комплексної діагностики.

Висновки. Таким чином, основним критерієм створення концепції перфекціонізму є багатомірність його психологічної структури, що дозволяє підходити до його вивчення як до психологічної властивості, яка в структурі особистості володіє відносною функціональною і структурною самостійністю та виражається у прагненні суб'єкта бути досконалим, бездоганим будь де та будь у чому. Вивчення структури перфекціонізму та його предикторів має відбуватися із дотриманням основних вимог до сучасних психологічних досліджень.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : в 2 т. / Б. Г. Ананьев ; под ред. А. А. Бодалева, Б. Ф. Ломова ; сост. В. П. Лисенкова. — М. : Педагогика, 1980. — Т. 1. — 229 с.

2. Анохин П. К. Системные механизмы высшей нервной деятельности: избр. труды / П. К. Анохин. — М. : Наука, 1979. — 454 с.
3. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика / Л. Ф. Бурлачук. — СПб. : Питер, 2005. — 351 с.
4. Гараян Н. Г. Диагностика перфекционизма при расстройствах аффективного спектра / Н. Г. Гараян, Т. Ю. Юдеева. — М. : МНИИ психиатрии, 2008. — 19 с.
5. Деркач А. А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности / А. А. Деркач, Л. Э. Орбан. — М. : Наука, 1995. — 208 с.
6. Кононенко О. І. Перфекціонізм особистості : [монографія] / О. І. Кононенко. — Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016. — 357 с.
7. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. — М. : Педагогика, 1984. — 364 с.
8. Холмогорова А. Б. Нарциссизм, перфекционизм и депрессия / А. Б. Холмогорова, Н. Г. Гараян // Консультативная психология и психотерапия. — 2004. — № 1. — С. 18–35.
9. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека / В. Д. Шадриков. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Изд. корпорация «Логос», 1996. — 320 с.

REFERENCES

1. Ananiev B. G. (1980) *Izbrannye psihologicheskie trudy: v 2 t.* [Selected psychological works: in 2 volumes] Moscow.: Pedagogy. [in Russian]
2. Anokhin P. K. (1979) *Sistemnye mehanizmy vysshej nervnoj dejatel'nosti: izbr. trudy* [Systemic mechanisms of higher nervous activity: fav. works] M.: Nauka. [in Russian]
3. Burlachuk L. F. (2005) *Psihodiagnostika* [Psychodiagnostics]. SPb. : Peter.. [in Russian]
4. Garanyan N. G., Yudeeva T. Yu (2008) *Diagnostika perfekcionizma pri rasstrojstvah affektivnogo spektra* [Diagnostics of perfectionism in affective spectrum disorders] Moscow: Moscow Research Institute of Psychiatry. [in Russian]
5. Derkach A. A., Orban L. E (1995) *Akmeologicheskie osnovy stanovlenija psihologicheskoj i professional'noj zrelosti lichnosti* [Acmeological bases of formation of psychological and professional maturity of personality]. Moscow.: Nauka. [in Russian]
6. Kononenko O. I. (2016) *Perfekcionizm osobistosti* [Perfectionism of personality] Odessa: Odessa I. I. Mechnikov National University. [in Ukrainian]
7. Lomov B. F. (1984) *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii* [Methodological and theoretical problems of psychology]. M.: Pedagogika. [in Russian]
8. Kholmogorova A. B., Garanyan N. G.(2004) *Narcissizm, perfekcionizm i depressija* [Narcissism, perfectionism and depression] *Konsul'tativnaja psi-*

- hologija i psihoterapija — Counseling Psychology and Psychotherapy*. No. 1, p. 18–35.. [in Russian]
9. Shadrikov V. D. (1996) Psychology of activity and human ability. — Moscow: Ed. corporation «Logos». [in Russian]

Кононенко О. И.

доктор психологических наук, профессор, профессор кафедры дифференциальной и специальной психологии, Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

СПЕЦИФИКА СОВРЕМЕННЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ И ОРГАНИЗАЦИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ПЕРФЕКЦИОНИЗМА ЛИЧНОСТИ

В статье проведен анализ и описана специфика современных психологических методов исследования перфекционизма личности. В статье доказано, что ведущим критерием создания концепции перфекционизма есть многомерность его психологической структуры, что позволило создать дифференциацию видов перфекционизма. В статье отмечается, что исследование проблемы перфекционизма должно опираться на основные положения системного, структурно-функционального, акмеологического и интегративно-дифференциального подходов.

Ключевые слова: перфекционизм, личность, стремление к совершенству, организация исследования, методы исследования.

Kononenko O. I.

DrSc, Professor, Professor of the Department of Differential and Special Psychology
Odessa I. I. Mechnikov National University

SPECIFICITY OF MODERN PSYCHOLOGICAL METHODS AND ORGANIZATION OF RESEARCH OF PERSONALITY PERFECTIONISM

The article analyzes and describes the specifics of modern psychological methods of studying the perfectionism of the individual. The article proves that the leading criterion for creating the concept of perfectionism is the multidimensionality of its psychological structure, which allowed to create a differentiation of types of perfectionism. Organizing and

conducting research on perfectionism as a complex and ambiguous phenomenon for modern psychological science requires careful theoretical and methodological and methodological training. In this process, the study was conducted based on the provisions of systemic, structural-functional, acmeological and integrative-differential approaches.

The purpose — to highlight the specifics of modern psychological methods and the organization of the study of personality perfectionism.

The organization and conduct of an empirical study of personality perfectionism was based on the following basic principles of psychological research: scientific validity of methods, non-harm, objectivity of conclusions from test results, the effectiveness of the proposed recommendations and the principle of comprehensive diagnosis. The organization and conduct of an empirical study of personality perfectionism was based on the following basic principles of psychological research: scientific validity of methods, non-harm, objectivity of conclusions from test results, the effectiveness of the proposed recommendations and the principle of comprehensive diagnosis.

The main criterion for creating the concept of perfectionism is the multidimensionality of its psychological structure, which allows to approach its study as a psychological property, which in the structure of personality has a relative functional and structural independence and is expressed in the desire of the subject to be perfect, perfect anywhere. The study of the structure of perfectionism and its predictors should take place in compliance with the basic requirements for modern psychological research.

Key words: perfectionism, personality, striving for perfection, organization of research, research methods.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2020